

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA NOGIRONLIGI BO'LGAN TALABA QIZLARNING IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Solixo'jayeva Dildora Abduraimovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd). v,b dotsent

Yurtimizda ta'lim tizimi, xususan inklyuziv ta'lim tizimi so'nggi yillarda sezilarli darajada isloh etilmoqda. Inson huquqlari, gender tengligi va barcha uchun sifatli ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash masalasi milliy islohotlar hamda xalqaro maqsadlar — jumladan, BMTning 2030-yilgacha bo'lgan Barqaror Rivojlanish Maqsadlari bilan uzviy bog'langan. Nogironligi bo'lgan talaba qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning oliy ta'lim jarayonlariga to'liq integratsiya qilinishini ta'minlash masalasi ham milliy, ham global miqyosda dolzarb hisoblanadi. Mazkur maqolada O'zbekiston oliy ta'lim tizimidagi inklyuziv muhitning shakllanishi, nogironligi bo'lgan talaba qizlarning ijtimoiy faolligiga ta'sir etuvchi omillar, mavjud to'siqlar hamda ularni bartaraf etish yo'llari tahlil etilgan. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida samarali yondashuvlar va milliy islohotlar uyg'unligiga asoslangan takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ijtimoiy faollik, nogironligi bo'lgan talaba qizlar, gender tengligi, oliy ta'lim, barqaror rivojlanish.

Аннотация. В последние годы система образования в нашей стране, особенно инклюзивное образование, претерпела значительные реформы. Обеспечение прав человека, гендерного равенства и доступа к качественному образованию для всех тесно связано с национальными реформами и международными целями, в частности, с Целями устойчивого развития (ЦУР) ООН на период до 2030 года. Повышение социальной активности студенток с ограниченными возможностями здоровья и обеспечение их полной интеграции в процессы высшего образования является актуальной задачей как на национальном, так и на глобальном уровне. В данной статье анализируются формирование инклюзивной среды в системе высшего образования Узбекистана, факторы, влияющие на социальную активность студенток с ограниченными возможностями здоровья, существующие барьеры и пути их преодоления. Также даются рекомендации, основанные на международном опыте и соответствующие национальным реформам.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальная активность, студентки с ограниченными возможностями, гендерное равенство, высшее образование, устойчивое развитие.

Abstract. In recent years, the education system in our country, particularly inclusive education, has undergone significant reforms. Ensuring human rights, gender

equality, and access to quality education for all is closely linked to national reforms as well as international goals — in particular, the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs) to 2030. Enhancing the social activity of female students with disabilities and ensuring their full integration into higher education processes is an urgent issue both nationally and globally. This article analyzes the formation of an inclusive environment in Uzbekistan's higher education system, the factors influencing the social activity of female students with disabilities, the existing barriers, and ways to overcome them. It also provides recommendations based on international experience and aligned with national reforms.

Keywords: inclusive education, social activity, female students with disabilities, gender equality, higher education, sustainable development.

Jamiyatning barqaror taraqqiyoti, ayniqsa, inson kapitalini rivojlantirish bilan uzviy bog'liq. Inson qadrini ulug'lash, teng imkoniyatlar yaratish va ta'limda inklyuziv yondashuvni joriy etish – bugungi kunda O'zbekiston oliy ta'lim tizimidagi ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Nogironligi bo'lgan yoshlarni, ayniqsa talaba qizlarni ta'lim va ijtimoiy hayotga faol jalb etish masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

Bu yo'nalishda Prezident va hukumatning bir qancha tegishli qarorlari mavjud.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, nogironligi bo'lgan talaba qizlar oliy ta'lim muassasalarida aksariyat hollarda ijtimoiy izolyatsiyada bo'ladi, ularning faolligi kam, o'z salohiyatini to'liq namoyon etish imkoniyatlari cheklangan.

Bu holat nafaqat fizik muhit bilan, balki psixologik va ijtimoiy baryerlar bilan ham bog'liq. Shu nuqtayi nazardan mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv muhit sharoitida nogironligi bo'lgan talaba qizlarning ijtimoiy faolligini oshirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim nazariyasi ta'lim tizimini barcha shaxslar uchun ochiq va teng imkoniyatli muhit sifatida ko'radi. L.S. Vigotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, shaxsning kamoloti ijtimoiy muhit bilan faol o'zaro ta'sir jarayonida shakllanadi. Shu bois nogironligi bo'lgan talaba qizlar uchun ijtimoiy munosabatlarni faallashtirish ularning shaxsiy salohiyatini ochishning muhim shartidir. A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, inson boshqalarning faoliyatini kuzatish va taqlid qilish orqali o'z ijtimoiy rolini shakllantiradi. Bu nazariya inklyuziv ta'lim muhitida "ijtimoiy modellar"ning ahamiyatini asoslaydi — ya'ni faol, ilhomlantiruvchi talaba qizlar boshqalar uchun namuna bo'ladi.

Shuningdek, Maslouning ehtiyojlar iyerarxiyasidagi "o'zini namoyon qilish" darajasi ijtimoiy faollik orqali namoyon bo'ladi. Agar muhit qo'llab-quvvatlovchi bo'lsa, nogironligi bo'lgan talaba qizlar o'z qobiliyatini faol amalga oshiradi. Xalqaro manbalarda ham ta'limda inklyuzivlik faqat infratuzilma emas, balki madaniy va psixologik muhitni o'z ichiga olishi ta'kidlanadi.

Ta'lim muassasalarida nogironligi bo'lgan talaba qizlarga yaratilgan imkoniyatlarni o'rganish maqsadida quyidagi savollardan foydalanib, tadqiqot ishining amaliy holati o'rganiladi.

Tadqiqotning asosiy savollari:

1. Nogironligi bo'lgan talaba qizlarning ijtimoiy faolligi qay darajada?
2. Qaysi omillar ularning faolligiga to'siq bo'lmoqda?
3. Universitet muhitida ijtimoiy faollikni oshirish uchun qanday mexanizmlar samarali bo'lishi mumkin?

Nogironligi bo'lgan talaba qizlarning ijtimoiy faolligi ko'p jihatdan muhitning qabul qiluvchanlik darajasi bilan belgilanadi. Inklyuziv muhit faqat fizik sharoit bilan cheklanmasligi, balki madaniy va emotsional qo'llab-quvvatlash tizimini ham qamrab olishi kerak. Mavjud infratuzilma o'zgarishlari bilan bir qatorda, mentorlik dasturlari, motivatsion seminarlar va psixologik treninglar orqali ijtimoiy faollikni rag'batlantirish muhim.

Bugungi kunda inklyuziv ta'limni rivojlantirish maqsadida:

2023/2024 o'quv yilidan boshlab pedagogika sohasi bakalavriat ta'lim yo'nalishlarining barchasida 120 soat (4 kredit)ga mo'ljallangan "Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika" fani o'qitilish yo'lga qo'yildi. Ushbu fanni kiritish natijasida bo'lajak pedagoglar:

- Umumiy o'rta tizimida inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyoj, inklyuziv ta'lim va xalqaro huquqlar, inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy qilish borasidagi huquqiy me'yoriy hujjatlar, inklyuziv ta'lim tizimida kadrlarni tayyorlash siyosati;

- inklyuziv ta'lim jarayonida rivojlanishida nuqsoni bor bolalarni o'ziga xos xususiyatlarini o'zlashtirish;

- inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-uslubiy materiallarni ishlab chiqish;

- inklyuziv ta'limni joriy qilishda jahon tajribasini o'rganish;

- inklyuziv ta'limda yangi pedagogik texnologiya va axborot texnologiyalarini qo'llash;

- inklyuziv ta'lim zamonaviy yutuqlarini tahlil etish ko'nikmasiga ega bo'lish;

- maxsus yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga korreksion yordam berish;

- bolalarni imkoniyatlarni e'tiborga olgan holda informatsion va pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishni tashkil etish malakasiga ega bo'lishi ta'minlanmoqda.

2023/2024 o'quv yilidan boshlab Surdopedagogika va tiflopedagogika bakalavriat ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar uchun yakuniy imtihonlarda imo-ishora tili va Brayl alifbosini bilish bo'yicha majburiy imtihonlar o'tkazish amaliyoti joriy etildi.

Toshkent davlat pedagogika universiteti Surdopedagogika va inklyuziv ta'lim kafedrasida "Imo-ishora va daktil nutqi" to'garagi 2022/2023-o'quv yilidan buyon

faoliyat yuritadi, unga asosan ushbu to'garakka universitet talabalari jalb qilinib, ularga sinxron tarjima texnikasi o'rgatilib kelinmoqda.

A.Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetida faoliyat olib borayotgan "Inklyuziv ta'lim" ilmiy-amaliy laboratoriyasi hamda "Surdotarjimon" laboratoriyasida innovatsion yondashuvlar va texnologiyalar, zamonaviy tadqiqot usullariga asoslangan inklyuziv mahsulotlar yaratish, o'qitishning samarali usullarini aniqlash, nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olishiga ko'maklashish borasida ilmiy-amaliy izlanishlar olib borilmoqda.

Mazkur vazifalarni amalga oshirish yuzasidan quyidagi takliflar bildiriladi: Universitetlarda "inklyuziv psixologiya markazlari"ni tashkil etish.

Nogironligi bo'lgan qizlar uchun "O'z qobiliyatingni angla", "Liderlik va ijtimoiy ishtirok" mavzusida maxsus treninglar tashkil etish.

Faol bitiruvchi qizlar va professorlar ishtirokida "mentorlik dasturi" joriy etish.

Mahalla, nodavlat tashkilotlar va universitetlar hamkorligida ijtimoiy loyihalar. Ko'ngillilik faoliyati orqali ijtimoiy rollarni kengaytirish.

Barcha ta'lim binolarida pandus, lift va maxsus ish joylarini tashkil etish.

Axborot muhitini (veb-saytlar, platforma) maxsus talablarga moslashtirish.

Ijtimoiy faol talaba qizlar uchun stipendiyalar, sertifikatlar va mukofot tizimini joriy etish.

Tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki, inklyuziv muhitda nogironligi bo'lgan talaba qizlarning ijtimoiy faolligi jismoniy sharoitlardan ko'ra ko'proq psixologik va ijtimoiy muhitning qabul qiluvchanlik darajasi bilan belgilanadi. Ijtimoiy faollikni oshirish uchun qo'llab-quvvatlovchi muhit, mentorlik va motivatsiya mexanizmlarini tizimli ravishda amalga oshirish zarur. Bunday yondashuv nafaqat nogironligi bo'lgan talaba qizlarning shaxsiy rivojlanishiga, balki universitetning barqaror rivojlanish strategiyasida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. — O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 1.05.2023-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. — O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2020-y., 23-sentyabr, 13-16-modda.
3. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14 sentabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi O'RQ-406-sonli Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'RQ-562-sonli Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi O'RQ-561-sonli Qonuni.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-oktyabrdagi “Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi” PQ–5270 qarori.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 2022-yil 28-yanvar, PF–60.
8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2023). O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan shaxslarning ta’lim olishi bo‘yicha statistik to‘plam. Toshkent.
9. O‘zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markazi (2022). Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari va imkoniyatlarini ta’minlash bo‘yicha milliy hisobot. Toshkent.
10. “O‘zbekistonda gender tengligi va ayollarning ijtimoiy faolligi” (2023). O‘zbekiston Respublikasi Gender tenglik komissiyasi hisoboti.